

## Wprowadzenie

Etyka adwokatów i radców prawnych jest niewątpliwie jedną z najbardziej rozwiniętych etyk zawodowych. Obok etyki lekarskiej czy nauczycielskiej jest przedmiotem zainteresowania już od czasów antycznych<sup>1</sup>. Na przestrzeni dziejów poświęcono jej wiele miejsca, przede wszystkim w traktatach filozoficznych oraz dziełach prawniczych. Można wspomnieć chociażby o takich myślicielach jak *Cyceron* czy *Tomasz z Akwinu*. Ostatnie dekady przyniosły bardzo dynamiczny wzrost zainteresowania etyką, a liczba prac poświęconych etyce adwokatów i radców prawnych rośnie w postępie geometrycznym. Towarzyszy temu wyodrębnianie się dziedziny wiedzy określanej jako etyka prawnicza, która łączy refleksję filozoficzną i prawniczą nad etyką zawodową wszystkich prawników, a więc także sędziów, prokuratorów, nauczycieli akademickich itd. Etyka ta poszukuje wspólnych wszystkim prawnikom norm i wartości, a więc tego, co poza wykształceniem integruje środowisko prawnicze, a w konsekwencji tworzy kulturę prawniczą. Nic dziwnego, że ze względu na swoje znaczenie i dorobek w skali powszechnej, etyka adwokatów i radców prawnych jest dla całej etyki prawniczej punktem odniesienia, a w stosunku do etyki innych zawodów ma charakter wzorcowy.

Mimo to, w etyce adwokatów i radców prawnych występuje cały szereg problemów nierozwiązanych i być może nierozwiązywalnych, ale niewątpliwie praktycznie doniosłych i filozoficznie fascynujących. Nie jest to oczywiście niczym zaskakującym, ponieważ w etyce rzadko można udzielić ostatecznych odpowiedzi. Sens debat etycznych polega w dużej mierze na tym, aby zadawać wciąż te same pytania i uzyskiwać dzięki temu lepsze zrozumienie dylematów, przed którymi stawia nas życie. Dotyczy to również, a być może nawet przede wszystkim, etyki zawodowej. Wydaje się, że w etyce adwokatów i radców prawnych można wyróżnić dwie grupy tego typu pytań czy problemów. Pierwszą stanowią kwestie metod i pojęć, którymi się w tej etyce posługujemy. Czym są cnoty zawodowe? Czy należy tworzyć kodeksy etyki zawodowej? Jaka jest relacja między obowiązkami zawodowymi a wartościami danego zawodu? To tylko przykładowe pytania. Sferę refleksji, która próbuje udzielić na nie odpowiedzi, nazywa się metaetyką. Drugą grupę problemów stanowią kwestie o charakterze normatywnym. Co jest podstawową wartością danego zawodu? Jaką treść mają podstawowe zasady jego etyki zawodowej? Jaki jest zakres poszczególnych obowiązków zawodowych? Są to pytania typowe dla etyki normatywnej.

---

<sup>1</sup> Zob. M. Środa, *Edukacja etyczna a etyka zawodowa*, [w:] H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), *Edukacja etyczna prawników – cele i metody*, Warszawa 2010, s. 9–10.

Niniejsza książka poświęcona jest normatywnym zagadnieniom etyki adwokatów i radców prawnych. W związku z tym, kwestie metaetyczne zostaną poruszone jedynie w takim zakresie, w jakim jest to niezbędne do przedstawienia stanowiska, które w tej sferze przyjmuję<sup>2</sup>. Ma ono bowiem wpływ na sposób ujęcia przeze mnie poszczególnych problemów normatywnych. Jak już wspomniałem, polega to przede wszystkim na tym, że rozważania dotyczące etyki zawodowej adwokatów i radców prawnych nie powinny mieć ani charakteru wyłącznie filozoficznego, ani wyłącznie prawniczego. W mojej ocenie dla zupełności i spójności etyki zawodowej kluczowe jest połączenie obydwu perspektyw. Należy więc włączyć do rozważań zarówno filozoficzną refleksję nad wartościami zawodowymi, jak i prawniczą analizę poszczególnych obowiązków zawodowych. Niemożliwe jest bowiem współcześnie istnienie wartości zawodowych bez ich instytucjonalizacji, w tym ustanowienia związanych z nimi obowiązków zawodowych i poddania ich przestrzegania kontroli, na przykład przez organy dyscyplinarne. Jednak nie jest też możliwe przestrzeganie i stosowanie obowiązków zawodowych bez świadomości, czemu mają one służyć i jakiegokolwiek refleksji nad wartościami danego zawodu.

Praktyce powinien towarzyszyć więc namysł nad jej etycznymi podstawami. Oznacza to przede wszystkim, że prawnicy powinni rozumieć, dlaczego etyka zawodowa nakazuje lub zakazuje im postępować w określony sposób, co jest źródłem i uzasadnieniem ich zawodowych obowiązków. Takie rozumienie jest wartością samą w sobie. Oznacza to jednak również coś więcej. Refleksja w omawianym tu znaczeniu wymusza bowiem sceptycyzm wobec uzasadniania określonego sposobu postępowania przy pomocy argumentu z istniejącej praktyki, a więc uzasadnienia typu „po prostu tak się to robi”. Pozwała to poszukiwać lepszych uzasadnień dla danego sposobu postępowania, a w przypadku ich braku również na wypracowywanie nowych – alternatywnych norm zachowań. W ten sposób możliwe stają się zmiany w etyce zawodowej, niebędące jednak dziełem przypadku, lecz służące doskonaleniu praktyki. Refleksja nad praktyką oznacza więc jednocześnie krytyczne wobec niej nastawienie. Jest ono oczywiście ważne na poziomie rozwiązywania indywidualnych dylematów przez prawników. Szczególne znaczenie zyskuje ono jednak na poziomie funkcjonowania całych grup zawodowych. Wobec wciąż zwiększającej się liczby prawników i pluralizmu poglądów w ramach środowisk prawniczych refleksyjność praktyki staje się koniecznością.

Znaczenie refleksji i krytycznego nastawienia stanie się bardziej zrozumiałe na przykładzie zagadnienia, które wyznacza główne problemy normatywne etyki adwokatów i radców prawnych i staje się swego rodzaju osią podstawowych sporów. Mowa o debatach toczących się zarówno w takich krajach jak Stany Zjednoczone, czy Polska, dotyczących tzw. moralnego kryzysu zawodów prawniczych<sup>3</sup>. Spróbujmy zrekonstruować główne stanowiska w nich występujące. Z jednej strony znajdują się zwolennicy

---

<sup>2</sup> Szeroko omówiłem je w *P. Skuczyński, Status etyki prawniczej*, Warszawa 2010.

<sup>3</sup> Zob. *R. Sarkowicz, O tzw. moralnym kryzysie profesji prawniczej*, [w:] *J. Stelmach, Studia z filozofii prawa 2*, Kraków 2003, s. 159 i n.

tezy o – stanowiącym istotę owego kryzysu – upadku postaw współczesnych prawników. Odwołują się oni zazwyczaj do przeszłości, kiedy środowisko prawnicze funkcjonowało jako silnie zintegrowana wspólnota, w której szczególnie istotne były relacje koleżeństwa zawodowego oraz kształcenie w systemie patronackim. Dzięki temu możliwe było utrzymywanie bardzo wysokich standardów moralnych wśród prawników. Kluczowe były postawy poczucia godności zawodowej, bezinteresowności i odwagi. Zdaniem zwolenników tej tezy dziś dominują postawy indywidualistyczne oraz nastawienie na zysk i szybki sukces. Pojawia się coraz więcej osób bez odpowiedniego przygotowania, czego koszty ponoszą klienci. Coraz częściej są oni poszkodowani przez działania nierzetelnych prawników.

Z drugiej strony twierdzi się, że dawne czasy, które przeciwstawia się obecnej rzeczywistości, nie powinny być oceniane pozytywnie. Istnienie silnie zintegrowanej wspólnoty prawników miało bowiem szereg negatywnych konsekwencji. Koleżeństwo zawodowe prowadziło do negatywnie pojmowanej solidarności zawodowej. Oznaczało ono między innymi ograniczenie dostępu do zawodów prawniczych i preferowanie relacji rodzinnych. Wiązał się z tym brak przejrzystości umożliwiający ukrywanie niegodnych zachowań prawników. Zatem współczesne przemiany zawodów prawniczych wcale nie doprowadziły do kryzysu, ale wręcz do poprawy sytuacji. W szczególności wprowadzenie zasad rynkowych świadczenia usług prawniczych, a w konsekwencji konkurencji między prawnikami, wpływa pozytywnie na dostępność pomocy prawnej dla klientów. Prowadzi także do poprawy jakości tych usług, w tym zwiększenia zaangażowania prawników w sprawy klientów. Podobne mechanizmy powodują, że zwiększa się dbałość prawników o etykę zawodową. Wysiłki w tym zakresie nie koncentrują się jednak na realizacji ideałów, ocenianych jako wzniosłe, ale jednocześnie mgliste, lecz na stworzeniu i egzekwowaniu systemu precyzyjnych obowiązków zawodowych.

Rozstrzygnięcie sporu między powyższymi stanowiskami, dotyczącymi tzw. kryzysu moralnego zawodów prawniczych, wydaje się niemożliwe wyłącznie przy pomocy argumentacji etycznej. Dzięki refleksyjnemu i krytycznemu spojrzeniu na ten spór możliwe jest stwierdzenie, że w gruncie rzeczy nie dotyczy on bezpośrednio kwestii etyki zawodowej, lecz raczej tożsamości prawników. Jest to konflikt między różnymi wizjami zawodów prawniczych reprezentowanymi przez różne grupy zawodowe czy pokolenia prawników. W tym sporze z jakichś przyczyn zaczęto wykorzystywać argumentację etyczną. Doprowadziło to do przekształcenia go z debaty między różnymi wizjami zawodów prawniczych w polemikę dotyczącą uczciwości ich zwolenników. Spory tego typu z reguły wyłączają wszelką dyskusję i mogą być destrukcyjne dla całego środowiska. Natomiast zrozumienie pluralizmu tego rodzaju wizji i jego zaakceptowanie, umożliwi rozwiązywanie konkretnych problemów przez sięganie do każdej z nich i szukanie najlepszego uzasadnienia dla poszczególnych rozwiązań. Umożliwia to debatę o wartościach zawodowych między zwolennikami różnych wizji i uzasadnianie przy pomocy wyników tych debat konkretnych obowiązków zawodowych.

Wydaje się więc konieczne, aby rozważania dotyczące etyki zawodowej adwokatów i radców prawnych, które mają być krytyczne i które mają zmierzać do refleksyjności